

Af en endnu Levendes Papirer

Kritik af en mislykket dannelsesroman?

Af Joakim Garff

My intent with the present piece is to show that in *From the Papers of One Still Living, Published against His Will* by S. Kierkegaard (1838), Kierkegaard presents us with a critical review of Hans Christian Andersen's *Only a Fiddler* (1837), which he bases on his notion that Andersen's work is a failed attempt at a *Bildungsroman*. Following a brief presentation of the assumptions—both those concerning aesthetics and those that were typical of the period—implicit in Kierkegaard's review, I point out a number of aspects of Andersen's novel in connection with which I maintain that Kierkegaard himself does not live up to his own requirement that Andersen embrace a correct »outlook on life.« I support my argument by investigating the rhetoric of Kierkegaard's review, and I conclude by suggesting that both Kierkegaard and Andersen should be considered modern writers and that this is attributable, not least, to their break with the literary metaphysics of the *Bildungsroman*.

I et brev af 20. juli 1838 kan Emil Boesen betro sin ven Martin Hammerich, at Søren Kierkegaard for nylig har »skrevet et Stykke om Andersen, der skal ind i Heibergs Perseus; det er i lidt tungfærdig Stiil, men ellers dygtigt« (SKS, K1, 70). Det pågældende »Stykke« var en ind- og nærgående recension af H.C. Andersens tredje roman *Kun en Spillemand* fra 1837 og tiltænkt Heibergs celebre tidsskrift *Perseus*, en såkaldt *Journal for den speculative Idee*, som henvendte sig til enhver, der inden for kunst, religion og filosofi formåede at »udtrykke en positiv og selvstændig Tanke« (Borup: 174). Blandt sine 133 abonnenter talte *Perseus* notabiliteter som H.N. Clausen, Mynster, Oehlenschläger, Sibbern og H.C. Ørsted, så det er næppe nogen vovet påstand, at *Perseus* har dannelseskulturen og dens institutionelle repræsentanter som sit segment.

Af grunde, vi ikke kender, men som i det følgende skal søges rekonstrueret, ønskede Heiberg imidlertid ikke at optage Kierkegaards recension i sit tidsskrift, hvad han først mundtligt og dernæst skriftligt har meddelt det unge menneske. Heibergs breve om denne sag findes ikke længere, men Kierkegaards svarskrivelse af 28. juli 1838 er bevaret og lyder i sin helhed:

Høistærede Hr. Professor!

Deres Brev modtog jeg iaftes. Kun eet Punkt deri foruroliger mig Noget. Jeg frygter nemlig for at det paa nogen Maade skulde synes som om jeg, ved at benytte mig af de almindelige og ubestemte Udtryk, hvori De mundtlig har fremsat Deres Fordringer til Stilen, ligesom har søgt at slippe forbi det Værn, Deres første Brev indeholdt. I denne Henseende kan jeg ikke undlade at bede Hr. Prof. saavidt muligt at erindre Dem om de Yttringer fra min Side, der vistnok indeholdt et dog adskilligt modificerende Amen; med mindre jeg har været saa uheldig at udtrykke mig i samme Grad uforstaaeligt, som jeg af Deres Brev seer, at jeg maa have misforstaaet Dem.

Hvad Afhandlingen og dens fremtidige Skjebne angaaer, da skal jeg i den Anledning tage mig den Frihed engang med det Første at besøge Hr Prof.

Ærbødigst

S. Kierkegaard. (SKS 28, 125)

Det er en indforstået skrivelse med et kompliceret fletværk af referencer, men så meget er sikkert, at Heiberg i en samtale med Kierkegaard har tilkendegivet sin utilfredshed med recensionens »Stil«, hvis noget specielle karakter jo også Emil Boesen havde hæftet sig ved. *Hvornår* denne tilkendegivelse har fundet sted, ved vi ikke, men almindeligvis antager man, at Kierkegaard *efter* modtagelsen af Heibergs brev af 27. juli har indvilget i at revidere recensionen stilistisk og *derpå* har kontaktet sin gamle klassekammerat H.P. Holst for at udbede sig den fornødne assistance i så henseende. Ifølge Holst var det nemlig i skoletiden en almindelig trafik mellem ham og Kierkegaard, at denne skrev de latinske stile for Holst, mens han til gengæld skrev de danske for Kierkegaard, der angiveligt skulle udtrykke sig i et håbløst latinsk-dansk fyldt med participier og komplicerede periodebygninger. Holst kender altså problemet og hævder da også, at han »i bogstavelig Forstand *omskrev* hans første Skrift om Andersen eller rettere oversatte det fra Latin til Dansk« (Kirmmse 1996: 29).

Da der intet manuskriptmateriale til Kierkegaards recension er bevaret, (jf. SKS, K1, 68.) lader hverken karakter eller omfang af en sådan 'oversættelse' sig afgøre. Holsts udtalelser rummer i øvrigt flere problemer. For det første fik Kierkegaard for udarbejdelsen i modersmålet ved den afsluttende eksamen fineste karakter, *laudabilis præ ceteris*, så helt uden

stilistiske færdigheder har Kierkegaard i gymnasieårene formentlig ikke været; for det andet bevidner såvel hans journaler som adskillige af hans tidlige tidsskriftartikler, at han i 1838 udmærket kunne skrive dansk – omend stilen ofte er tindrende studentikos; og endelig for det tredje har Holst nedskrevet sin redegørelse så sent som i 1869, altså næsten 40 år efter skoletiden og mere end 30 år efter Kierkegaards recension af Andersens, hvilket næppe ligefrem kan have styrket den historiske præcision.

Ikke mindre problematisk er imidlertid den antagelse, at Kierkegaard først skulle have kontaktet Holst *efter* modtagelsen af Heibergs andet brev, altså det nu bortkomne af 27. juli.¹ Mere sandsynligt er det, at kontakten til Holst har fundet sted, *før* Kierkegaard den 28. juli skriver til Heiberg, og at Heiberg på dette tidspunkt allerede *har* kendt til Kierkegaards manuskript i den stilistiske revision, som Holst har forestået. Kierkegaards bemærkninger i brevet af 28. juli gælder følgelig *ikke en kommende*, men en *allerede foreliggende* revision af manuskriptet.

Skønt Kierkegaard allerede *har* forsøgt at efterkomme de »Fordringer til Stilen«, som Heiberg ved en tidligere lejlighed har fremsat mundtligt, har manuskriptet heller ikke i den reviderede skikkelse tilfredsstillet Heiberg. Efter al sandsynlighed skyldes den bekymring, som Kierkegaard berører i sin skrivelse, at Heiberg *kunne* have fået det indtryk, at Kierkegaard skulle have ment, at han med den stilistiske revision af manuskriptet havde efterkommet den angiveligt langt mere substantielle fordring, som Heiberg ved en tidligere lejlighed har fremsat, og at Kierkegaard med sin blot stilistiske revision skulle have »søgt at slippe forbi det Værn«, som Heiberg havde opstillet i det første af sine to breve. En så hasarderet undvigemanøvre har Kierkegaard efter sin bedste overbevisning ikke gjort sig skyldig i, hvorfor han da også beder Heiberg erindre sig hans tidligere fremsatte »Yttringer« i sagen, da disse »indeholdt et dog adskiligt modificerende Amen«.

I lyset heraf skal Kierkegaards brev snarere læses som en *accept* af Heibergs afvisning af recensionen i dens reviderede skikkelse end som et *løfte* om at foretage en sådan revision. Kierkegaards sidste bemærkninger om at aflægge Heiberg besøg med henblik på at afklare recensio- nens »fremtidige Skjæbne« skal derfor læses som en tilkendegivelse af, at Kierkegaard *har* indstillet sig på, at hans recension ikke bliver publi-

1 Det hedder i tekstredigeringen til *SKS*, at Kierkegaard synes »at have accepteret Heibergs krav om at underkaste afhandlingen en stilistisk revision for derefter at bede sin ven og tidligere skolekammerat, digteren H.P. Holst, om at hjælpe med arbejdet«, *SKS*, K1, 71.

ceret i *Perseus*. At han af egne midler måtte påtage sig at få sit »Stykke om Andersen« ud som selvstændig publikation, skyldes følgelig hverken den omstændighed, at manuskriptet ikke skulle være afsluttet, da *Perseus* gik i trykken,² eller at recensionen skulle være blevet for pladskrævende,³ eftersom man i *Perseus* finder flere bidrag, der er mere omfattende end Kierkegaards. Forklaringen skal derimod findes i den lige så simple som vidtrækkende omstændighed, at Kierkegaard ikke i fornødent omfang har formået at respektere det »Værn«, som Heiberg har krævet respekteret, men hvis nærmere beskaffenhed i øvrigt ikke fremgår af Kierkegaards skrivelse til Heiberg. Vil man nærme sig en dybere forståelse af Heibergs afvisning af Kierkegaards tekst, kan det derfor kun ske ved så vidt muligt at rekonstruere dette »Værn«.

Det er blandt andet en sådan rekonstruktion, som skal foretages i det følgende. Formuleret i al foreløbighed er det min påstand, at Andersen med sin roman og Kierkegaard med sin recension hver især og sammen bidrager til at ombyrde eller måske ligefrem 'dekonstruere' dannelsesromanen, hvorved de begge forsynder sig mod den litterære metafysik, som selve genren forudsætter. At de to outsiders i den danske guldalder *ikke* har denne 'dekonstruktion' som *eksplicit* målsætning, endsige opfatter den som et fælles, konspiratorisk projekt, er det næppe nødvendigt at bemærke. Men alene den omstændighed, at de trods erklærede hensigter om det modsatte faktisk får påbegyndt dannelsesromanens 'dekonstruktion', skærper sansen for det forhold, at mere eller mindre arbitrære biografiske konstellationer kan influere markant på litteraturens organisme og foranledige pludselige mutationer. Konstellationen Andersen/Kierkegaard er en sådan mutation.

Sigtet med de følgende sider er således ikke at bidrage til den biografiske belysning af de to herrer og deres indbyrdes forhold, men derimod at fremskrive den tilbageholdenhed over for dannelseskulturen, der ytrer sig hos dem begge, og som for Kierkegaards vedkommende

2 *Perseus* blev annonceret som udkommet den 25. august 1838 i *Berlingske Tidende*, nr. 205, under rubrikken »Private Avertissementer. Litteraire Anmeldelser«, jf. tekstredigørelsen i SKS, K1,72. Kierkegaard har antagelig påbegyndt sit manuskript i slutningen af april eller i begyndelsen af maj og fuldført det i midten af juli, jf. sst. s. 70.

3 Formodningen er fremsat af Sejer Kühle i *Søren Kierkegaards Barndom og Ungdom*, s. 125; den bliver gendrevet i tekstredigørelsen til SKS, K1,72.

kulminerer i hans højlydte undsigelse af »Christenheden«. ⁴ Dannelsesromanen er derfor i nærværende sammenhæng mindre dette eller hint værk end en betegnelse for genrens metafysik og principielle optimisme.

»(Zwielicht)«

Da en 25-årig teologisk student den 7. september 1838 udsendte *Af en endnu Levendes Papirer. Udgivet mod hans Villie af S. Kierkegaard*, hvis 92 oktav-sider kunne erhverves for en halv rigsdaler (jf. SKS K1, 67), var der ikke blot tale om en bemærkelsesværdig debut, men tillige, retrospektivt, om et mirakuløst møde mellem to af epokens største genier. At den første bog af Kierkegaard og den første bog om Andersen skulle gå hen og blive én og samme bog (jf. Sørensen 1959: 10), er der dog mindst tre gode grunde til *ikke* at undre sig alt for meget over: For det første var Andersen som romanforfatter en veritabel publikumssucces – og det ikke blot i Danmark. Ledsaget af en længere forfatterbiografi udkom *Kun en Spillemand* i tysk oversættelse i 1838 under titlen *Nur ein Geiger!* Samme efterår fulgte den hollandske oversættelse betitlet *'t was maar een speelman*. Og ind under jul 1838 kom så den svenske, som en eller anden opfindsom sjæl lancerede under titlen *Spelmannen från Svendborg*. Nogen litterær nullitet er det altså ikke, Kierkegaard havde udvalgt sig til genstand for sin kritik. For det andet befandt Andersen sig i et problematisk forhold til *the Establishment*, specielt kredsen omkring J.L. Heiberg, hvis anerkendelse Kierkegaard formentlig havde håbet på, da han satte sig for at ombringe Andersen. ⁵ Heller ikke Heiberg havde nemlig nogen videre sans for den flagrende fynbo, der ganske vist havde fået nogle af sine digte offentliggjort i den af Heiberg redigerede *Kjøbenhavns Flyvende Post* og hvis *Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten*

4 Denne udviklingslinje i Kierkegaards produktion har jeg skildret i »Dannelse, identitetsdannelse og dannelseskritik«, *At komme til sig selv. 15 portrætter af danske dannelsestænkere*, s. 106-138.

5 Johan de Mylius hævder således, at Kierkegaard med sin anmeldelse søgte en slags »formel optagelse i den heibergske inderkreds«, »Af en endnu Levendes Papirer læst af Johan de Mylius«, *Den udødelige. Kierkegaard læst værk for værk*, s. 13. Jf. hertil Søren Gorm Hansen: »HCA forsøger at skrive romaner på en måde som institutionen kræver. Det lykkes ikke rigtig, de blir [sic] mislykkede dannelsesromaner. SK tækkes institutionen ved begavet at vise, at de ikke lykkes.« *Søren Kierkegaard og H.C. Andersen i dannelseskulturen*, s. 9, jf. s. 122.

af *Amager i Aarene 1828 og 1829* han havde givet en velvillig modtagelse, men dermed var velviljen angiveligt også opbrugt – og Andersens dramatiske forsøg faldt som bekendt aldrig i Heibergs smag. Og endelig for det tredje og som det afgørende bryder *Kun en Spillemand* med de krav og forventninger, man i tiden havde til en roman. Man kunne ikke acceptere, at den endte negativt, tværtimod var det forfatterens opgave at føre et forsvar for tilværelsens iboende harmoni. Og det gør Andersen ikke. Hans roman er fuld af splittelse, meningsløse hændelser, sociale skævheder og drager i vid udstrækning samfundet til ansvar for heltens, Christians, uheldige endeligt.

Som roman var *Kun en Spillemand* altså aparte og skulle følgelig nøfles. Det aparte skyldes ikke mindst, at Andersens bog ikke magtede at bekræfte den i tiden gældende litterære metafysik, uden hvilken værket uvægerligt mistede sin *realisme*. Kriteriet for den vellykkede realisme var vel at mærke *ikke* en ligefrem virkelighedsgengivelse, men en kunstnerisk reproduktion af virkeligheden, der skulle fremtræde i sine rene, typiske former og møde læseren i forklaret skikkelse. Ud af virkeligheden skulle kunstneren drage de særlige træk ved et givent miljø, en særlig samfundsklasse eller en bestemt mennesketype, og i denne proces måtte kunstneren aldrig tabe det realistiske i sin realisme af syne, så den udartede til utroværdig, pastelfarvet idyllisering, men heller ikke være så virkelighedsnær i sine skildringer, at han forfaldt til rå realisme.

Genremæssigt nærer Kierkegaard således tidstypiske forventninger til *Kun en Spillemand* og recenserer værket, som om det var en dannelsesroman. Kierkegaard definerer ikke sine egne kritiske forudsætninger og udfolder intetsteds genremæssige refleksioner, men han anvender et billede, der bogstavelig talt oplyser den genremæssige ambitendens, som udløser hans kritik:

(...) enhver opmærksom Læser af Andersens Noveller vil paa en underlig Maade føle sig forstyrret ved den dobbelte Belysning (Zwielicht), der, ligesom i Sommer-Forestillingerne paa vort Theater, hersker i alle Andersens Romaner. (SKS 1, 30)

Den dobbelte belysning, man møder i Andersens roman, dens »Zwielicht«, hidrører, vil jeg hævde, fra den omstændighed, at romanen hverken er en dannelsesroman eller en ikke-dannelsesroman, men anbringer sig et sted midt imellem og fra *dette tredje sted* afslører den »Hverkenhed«,

der ifølge Kierkegaard kendetegner den ufuldstændige »Livs-Anskuelse« (SKS 1, 30). *Kun en Spillemand* bringer sig på kant med dannelsesromanens forløbsstruktur, men forsøger alligevel at fastholde og udfolde flere af dannelsesstænkningens aksiomer.⁶ Hvorvidt og i hvilket omfang Andersen faktisk har haft til hensigt at skrive en dannelsesroman af mere traditionelt tilsnit, forbliver et åbent spørgsmål,⁷ men at han faktisk *kunne* indløse genrens krav, havde han demonstreret med *Improvisatoren* fra 1835 og til dels *O.T.* fra 1836.⁸

Kritikken

Man skal ikke have læst mange sider af Kierkegaards recension, før det står klart, at hans kritiske praksis på helt fundamentale punkter er i fuld overensstemmelse med idealismens moralske og æstetiske krav til kunstneren og hans værk. Af sin forfatter kræver Kierkegaard objektivitet, overblik, digterisk distance til stoffet og kosmisk restitution i værket. I overensstemmelse hermed kan han tidligt i sin recension fremhæve den positive livsanskuelse, man finder hos Fru Gyllembourg (der med behørig respekt for den ønskede anonymitet blot kaldes »Hverdagshistoriens

6 Andersen var tvunget til at respektere et dannelseskulturelt kodeks for at vinde anerkendelse, men havde også »sit eget bud på dannelsesproblemet, et syn på udvikling og sammenhæng i tilværelsen, som han sætter op mod den såkaldte 'dannelseskultur' (selv om han i reglen ender med at bøje af og gå på kompromis!)« – skriver Johan de Mylius i *Myte og roman*, s. 239. Ifølge de Mylius er grunden til »denne stædige vedholden hos Andersen«, at dannelsesstænkningen for ham »falder sammen med hans umådelige behov for oplevelse af enhed, helhed«, sst. s. 239.

7 Grete Børsand Heyerdahl, der læser *Kun en Spillemand* som et eksempel på idealismens begyndende sammenbrud, hævder således, »at H.C. Andersen til fulde behersket dannelsesromanens form, men likevel var med på at sprengte genren istykker innenfra.« »Ikke 'Kun en Spillemand'!« s. 95. Heyerdahl betoner også den sociale indignation, der direkte og indirekte kommer til orde i bogen, og som nødsager Andersen til at bryde med »genrens optrukne ramme«. Andersen beholder »det ytre formverk idet han forteller en livshistorie. Men han nekter å opptre som forsyn for sin spillemand: Makter det ikke, hevder Kierkegaard. *Vil det ikke* er nok nærmere sannheten« sst. s. 109.

8 Johan de Mylius gør således om *Improvisatoren* gældende, at den formalt set er en »genuin dannelsesroman« *Myte og roman* s. 244, og betegner den som »dansk litteraturs første dannelsesroman, eller i hvert fald tilløb til en dannelsesroman«, sst. s. 246. I samme forbindelse fremhæves det, at romanen snarere finder sit forbillede hos Novalis og Tieck end hos Goethe for så vidt burde kaldes en »kunstnerroman«, sst. s. 246.

Forfatter«) (SKS 1, 20), hvis »Cyclus af Noveller« nærmest synes at skulle indløse de æstetiske fordringer fuldstændigt:

Det Sublimat nemlig af Glæde over Livet, den som Livs-Udbytte resulterende gennemkæmpede Tillid til Verden, at i den endogsaa i dens mest underordnede Skikkelser ikke Livs-poesiens Kilde er udtørret, den Tillid til Mennesker, at der ogsaa i disses mest triviellem Fremtrædelsesformer, naar man blot vil søge rigtigt, findes en Fylde, en Guddomsgnist, der, omhyggeligt pleiet, kan gennemgløde hele Livet, kort sagt den verificerede Congruens af Ungdommens Fordringer og Bebudelser med Livets Præstationer, der her ikke bevises *ex mathematica pura*, men anskueliggjøres *de profundis*, af et rigt Gemyts hele indre Uendelighed, og foredrages med ungdommelig Alvor – give disse Fortællinger et evangelistisk Anstrøg (...) og gjøre deres Læsning til et i Sandhed opbyggende Studium. (SKS 1, 21)

Skønt Fru Gyllembourgs noveller ikke kan betegnes som dannelsesromaner, end ikke *en miniature*,⁹ så er det åbenlyst, at Kierkegaard med sin karakteristisk af deres litterære kvaliteter så at sige definatorisk udfylder dannelsesromanens paradigme indefra. Hans monumentalt arrangerede forsætning samler i sig adskillige af genrens emblematiske termer – evnen til at uddrage og fastholde livsglædens sublimat, den genvundne umiddelbarhed og fornyede tillid til verden, forestillingen om en guddomsgnist, der med den fornødne pleje kan vokse og gennemgløde hele tilværelsen – men peger også med forestillingen om den »den verificerede Congruens« mellem ungdommens ustadige fantasier og manddommens anderledes rolige realia i retning af dannelsesromanens forløbsstruktur.

Samme kunstneriske kraft finder Kierkegaard hos St. St. Blicher, »hiin Røst fra Ørkenen« (SKS 1, 24), hvis værker ganske vist ikke i samme grad som Fru Gyllembourgs er mærket af modenhedens milde magt, men til

9 Som Johan de Mylius påpeger, gælder det for Fru Gyllembourgs »Extremerne« som for »andre af hendes langstrakte fortællinger«, at de »formalt placerer sig i confiniet til novellen« og allerede af den grund vanskeligt kan betegnes som en dannelsesroman; mere afgørende er det dog, at »Extremerne« heller ikke i sin forløbsstruktur er en dannelsesroman: »Overhovedet er baggrunden for fru Gyllembourgs dannelsesromanlignende fortællinger (...) snarere den i tiden udbredte Goethe-kultur, eller om man vil: dannelseskulturen, end den egentlige dannelsesroman«, *Myte og roman*, s. 244.

gængæld formår at udbrede folkløriske scenarier og mægtige skæbnefortællinger for øjnene af sine læsere:

Istedetfor den i Hverdagshistoriens Forfatters Noveller indeholdte Livs-Anskuelse, der er Individets, som har fuldendt Løbet og bevaret Troen, fremtræder her som Eenheden af en for Sjælens indre Øre gjenlydende individuel-folkelig poetisk Grundtone, og et for Phantasien udslagen folkelig-idyllisk af mægtige Kornmod gennemlynet Billede – en dyb poetisk Stemning, indhyllet i Umiddelbarhedens Taageslø. (SKS 1, 25)

Efter sin hyldest til disse normative forfatterindividualiteter introducerer Kierkegaard recensionens hovedperson, »den af en temmelig betydelig literair Virksomhed ikke ufordeeltigt bekjendte Digter Hr. H.C. Andersen« (SKS 1, 25), der næppe er kommet indenfor i teksten, førend fornærmelserne nærmest pibler frem under fodtøjet på ham. Kierkegaard angriber Andersens kunstneriske usikkerhed – den mærkbare »Rysten paa Haanden, som gjør, at hans Pen ikke blot slaaer Klatter, men ogsaa slaaer Sladder« (SKS 1, 44) – og kritiserer ham for ikke at vælge sine mottoer med den fornødne, musikalske fornemmelse, men i stedet åndløst citere »Digtere af Anden-, Tredje- og Saavidere-Rang« (SKS 1, 48), hvorved hans romaner kommer til at ligne »Fabrik-Produkter« (SKS 1, 44). Andersen må endvidere høre for sin »lyriske Selvfortabelse« (SKS 1, 26) og sin »Pebersvende-Stand« (SKS 1, 32) og belæres om, at han er bedre egnet til »at fare afsted i en Diligence og beseer Europa, end til at skue ind i Hjerternes Historie« (SKS 1, 55), hvilket formentlig har gjort ham til et endnu større »Flæb« (SKS 1, 43) end han i skikkelse af Christian, hovedpersonen, var i forvejen.¹⁰

Mere interessant end disse vildtflyvende og noget næbbede *argumenta ad hominem* er det forhold, at Kierkegaard forbinder den udvikling, som værket beskriver, med forfatterens egen og derfor tolker de æstetiske ska-

10 I forbindelse med en teknisk redegørelse for potenser sendes læseren ned i følgende, androgynе fodnote: »Andersens første Potens maa snarere sammenlignes med de Blomster, hvor Han og Hun sidder paa een Stengel« (SKS 1, 39; *SV* 3 1, 41) – hvad Andersen, hvis seksuelle tilbøjeligheder ikke var helt entydige, nok har kunnet fange finen i. En sådan forståelse af det androgynе afvises kategorisk af Johan de Mylius, der tolker blomsterbilledet udviklingspsykologisk som en betegnelse for den »førbevidste enhed af modsætninger«, der ifølge Kierkegaard skulle gøre sig gældende i Andersens indre, »Af en endnu Levendes Papirer læst af Johan de Mylius«, *Den udødelige. Kierkegaard læst værk for værk*, s. 21.

vanker som udtryk for brist i Andersens dannelse. I overensstemmelse med det individuatoriske skema, hvorefter recensionen inddeler Andersens roman, hævder Kierkegaard, at Andersen i sin egen livshistorie ikke har formået at komme fra et lyrisk stadium til det episke stadium, der ville være det adækvate for romanen, ja, Andersen har slet og ret »oversprunget sit Epos« (SKS 1, 26). Skønt Kierkegaard ikke ønsker at inddrage sig på en »vidtløftigere Drøftelse af Betydningen af en egentlig episk Udvikling« (SKS 1, 26), lader han sine læsere forstå, at en sådan forbinder sig til en »dyb og alvorfuld Omfavnen af en given Virkelighed« (SKS 1, 26). En forfatter bør med andre ord hvile i sig selv og forsone sig med verden, men Andersens person er både ustabil og skrøbelig, hvilket får skæbnesvangre konsekvenser, idet et »saa svagt udviklet Gemyt som det Andersenske« kun alt for let giver efter for en »Fristelse til at producere, istedetfor at udvikle sig selv« (SKS 1, 30). Det er ud af denne »indre Tomhed«, at Andersen frembringer et luftigt, litterært simulakrum, »brogede Billeder« (SKS 1, 30), der skal kompensere for fraværet af såvel eksistentiel tyngde som ægte selvforståelse i det skrivende subjekt. Også hans litterære figurer er mærkbart trådt i compensationens tjeneste: »(...) forstemt og misfornøiet som han er med den virkelige Verden, søger han i sine egne poetiske Skabningers Forknyttelse at have ligesom en Satisfaction for sin egen« (1, 31).

Hvis man som forfatter ikke formår at lade sine prosaiske erfaringer og indtryk blive brudt i et poetisk forfinende prisme, udsætter man sin roman for nedslag af tilfældige associationer og risikerer desuden at blive alt for personligt tilstedeværende i sin tekst. Kierkegaards pointe og Andersens problem er altså, at Andersen ikke kan skelne mellem et fortæller-jeg og sit eget forfatter-jeg og i det hele taget har overgivet sig til en tilfældig pendulering mellem det personlige og det private. Kierkegaard har den uvenlighed at forklare dette ret udførligt:

I hvor stærk Forstand Andersens Romaner saaledes staae i et forkeert Forhold til hans Person, vil man bedst overbevise sig om ved at reproducere det Total-Indtryk, hans Romaner efterlade sig. Vi mene ingenlunde, at det er forkeert, at det enkelte Individ gaer under i Romanen; (...) vi indrømme ham fuld Magt til at lade dem, om galt skulde være, blive afsindige; kun maa det ikke skee saaledes, at en Galskab i 3die Person afløses af en i første, at Forfatteren selv overtager den Gales Partes. Der maa i Romanen være en udødelig Aand, der overlever det Hele. Hos Andersen derimod

er der aldeles intet Hold: naar Helten dør, dør Andersen med og afnøder i det Høieste Læseren som sidste Indtryk et Suk over dem begge. (SKS 1, 38)

Andersen kan ikke opretholde den fornødne distance til sit værk og bliver lidt efter lidt trukket langt ind i det, ja, hans »Romaner staae i et saa fysisk Forhold til ham selv, at deres Tilblivelse ikke er saa meget at ansee for en Produktion som for en Amputation af ham selv« (SKS 1, 39). En sådan selvamputerende virksomhed ville kunne afværges, dersom forfatteren skrev med den fornødne, personlige pondus.¹¹ Problemet angår det vellykkede værks poetik og er altså ikke kun Andersens:

Hvor vanskeligt det er at tilkæmpe sig en saadan Personlighed, kan man ogsaa see deraf, at der i mange ellers dygtige Romaner, findes ligesom et Residuum af Forfatterens endelige Charakter, der som en næsviis tredie Person, som et uopdraget Barn ofte snakker med paa upassende Steder. (SKS 1, 37)

Andersens problem er slet og ret, at hans egen »Person forflygtiger sig til Digt, saa at man virkelig i enkelte Øieblikke fristes til at troe, at Andersen er en Figur, der er løben bort fra en af en Digter componeret, endnu ikke færdig Gruppe« (SKS 1, 31).¹² Uden at ryste nævneværdigt på hånden slutter Kierkegaard altså fra tekstens æstetiske defekter til et grundlæggende etisk deficit hos Andersen, der skriver kaotisk, fordi han selv er disharmonisk. Men også den modsatte slutning fra manden til teksten forekommer, som når Kierkegaard i en regelret biografisme bekendtgør: »Den samme glædeløse Kamp, som Andersen selv kæmper i Livet, gjentager sig nu i hans Poesie« (SKS 1, 31). Stiltiende forudsætter Kierkegaard i begge tilfælde muligheden af en fuldstændig kongruens mellem skribenten og hans skrift, der skal afspejle hinanden og derigennem tilvejebringe en harmonisk stemning i læseren.

11 Jf. hertil Grete Børsand Heyerdahl: »Først når dikteren har nådd den annen umiddelbarhet blir det altså mulig for ham å være forsyn for sine diktete skikkelser, først da kan han gi dem den rette plass i helheten.« »Ikke 'Kun en Spillemand'?«, s. 103.

12 »Jeg fik dengang det ud af den, at jeg var ingen Digter, men en digterisk Figur, der var løben ud af min Gruppe«, skriver Andersen i *Mit Livs Eventyr*, hvor han også mindes, at man i sin tid spøgefuldt bemærkede, »at kun Kierkegaard og Andersen havde læst Bogen ud«, *Søren Kierkegaard truffet*, s. 50.

»Livs-Anskuelse«

Forestillingen om dette isomorfe forhold mellem skribent og skrift forbinder sig til et eksistentielt formprincip, som Kierkegaard betegner med termen »Livs-Anskuelse« og introducerer med følgende *tour de force* af en definition:

En Livs-Anskuelse er nemlig mere end et Indbegreb eller en Sum af Sætninger, fastholdt i sin abstrakte Hverkenhed; den er mere end Erfaringen, der som saadan altid er atomistisk, den er nemlig Erfaringens Transsubstantiation, den er en tilkæmpet af al Empirie urokkelig Sikkerhed i sig selv, hvad enten den saa blot har orienteret sig i alle verdenslige Forhold (et blot humant Standpunkt, Stoicisme f.Ex.), der derved holder sig uden for Berøring med en dybere Empirie – eller den har i sin Retning mod Himlen (det Religieuse) deri fundet det Centrale, saavel for sin himmelske som sin jordiske Existents, har vundet den sande christelige Forvisning (...). (SKS 1, 32)¹³

Det bemærkelsesværdige ved Kierkegaards definition er ikke mindst, at den opridser strukturen af den type bevidsthed, der er dannelsesromanens kunstneriske forudsætning og regulerende princip. »Erfaringens Transsubstantiation« kan læses som Kierkegaards betegnelse for den selekterende og refleksive aktivitet, der udøves af en sådan bevidsthed, når den omdanner ubearbejdet empiri til poetisk realisme og derved sikrer værket mod kontingens og indre opløsning. Den kierkegaardske »Livs-Anskuelse« abonnerer derfor lige så lidt på abstrakt viden uden forbindelse til erfaringen som på erfaringer uden ledsagelse af refleksion. Hvor Kierkegaard skriver »Livs-Anskuelse«, kunne han altså, det er min påstand, have skrevet »Dannelse« – vel at mærke eksistentiel dannelse, individuation, identitetsdannelse.

Nu har den kristne metafysik, der i citatet formelig hvælver sig som en katedral over den kierkegaardske »Livs-Anskuelse«, et problematisk forhold til dannelsesromanens overvejende immanente forløbsstruktur, som almindeligvis afgrænser sig over for transcendent tildragelser og sjæl-

13 Jf. de sproghistoriske refleksioner over »Livs-Anskuelse«, der findes hos Johan de Mylius, »Af en endnu Levendes Papirer læst af Johan de Mylius«, *Den udødelige. Kierkegaard læst værk for værk*, s. 22f.

dent tilkender Gud nogen afgørende andel i heltens historie. Som ønskede han særskilt at udhæve denne konflikt mellem de menneskelige vejledere og den guddommelige styrelse, griber Kierkegaard til en teologisk terminologi, når han skal karakterisere den vellykkede (dannelses)roman og dens skabende ophav:

En Livs-Anskuelse er egentlig Forsynet i Romanen, den er dens dybere Eenhed, der giver denne at have Tyngdepunktet i sig; den befrier denne fra at blive vilkaarlig eller hensigtsløs, idet Hensigten overalt er immanent tilstede i Kunstværket. (SKS 1, 36)

Ved at anvende »Forsynet« i sin karakteristik tilkendegiver Kierkegaard, at han tænker sig den vellykkede (dannelses)roman som en mere eller mindre sekulariseret transformation af den kristne frelseshistorie, en omvendt transsubstantiation. Litterært svarer Guds ubikvitet med andre ord til forfatterens allestedsnærværende intentionalitet. Det litterære værk bliver en immanensens theodice.¹⁴ »Der maa i Romanen«, hed det da også helt karakteristisk, »være en udødelig Aand, der overlever det Hele«. Den teologiske terminologi er ikke bare dekorativ metaforisk eller stilistisk staffage, men angiver en problematisk og signifikant parallelitet mellem den kristne frelseshistorie og dannelsesromanens forløbsstruktur, hvis virkeliggørelse beror på henholdsvis en transcendent og på en immanent skaber: Den vilje, hvormed Gud opretholder sit skaberværk, skal ideelt set modsvares af forfatterens hensigt med sit kunstværk, *men* – og deraf altså det problematiske i paralleliteten – en sådan symmetri mellem en rent guddommelig og en blot menneskelig virksomhed ophører, når forfatteren mangler den harmoniserende »Livs-Anskuelse«, der kan bringe kunstværket i overensstemmelse med skaberværket, så de to værker kan spejle hinanden.

En forfatters kunstneriske kvalifikationer beror derfor ikke mindst på den dygtighed, hvormed han formår at administrere *det panoptiske pri-*

14 Grete Børsand Heyerdahl, der vælger at omtale dannelsesromanen som en udviklingsroman, bemærker: »Åndserfaringen er et resultat av en dannelsesprocess. Utviklingsromanens digter har som oppgave å vise den 'evige', almene struktur i denne dannelsesprocess. 'Det poetiske' som denne kunstform skal realisere, inntreffer når dikteren makter å gjøre leseren delaktig i åndserfaringen. Denne kunstform er altså en art teodicé, dens oppgave er å åpenbare det eviggyldige og meningsfylte i helhetens skiftende former. (...) Kritikerne [Kierkegaard] finner Kun en Spillemand 'upoetisk' fordi teodicéen mislykkes for Andersen.« »Ikke 'Kun en Spillemand'?«, s. 102; jf. s. 112.

vilegium, der førhen var forbeholdt Gud. Da Kierkegaard i marts 1836 »med faa Ord« ville angive »det mesterlige« ved Goethes *Wilhelm Meister*, fremhævede han da også akkurat »den afrundede Styrelse, der gaaer igjennem det Hele«. (SKS 19, Not 3:5) Mens manøvren angiveligt lykkes for en mesterskribent som Goethe, så mislykkes den tilsvarende for Andersen, der slet ikke evner at styre Christian sikkert gennem romanens farefulde faser, men lader ham gå stedse mere i opløsning mentalt som moralsk.

At dannes er at afdø

Kierkegaard er nogenlunde lige så ordrig, når det gælder den funktion, »Livs-Anskuelsen« skal udfylde i værket, som han bliver ordknap, når det kommer til angivelsen af de eksistentielle betingelser for dens tilvejebringelse. Dertil kan han, som vi skal se, have sine personlige grunde. Enkelte steder berører han dog forholdet direkte, som når han skriver:

Spørge vi nu, hvorledes en saadan Livs-Anskuelse kommer istand, da svare vi, at for den, der ikke tillader sit Liv altfor meget at futte ud, men saavidt som muligt søger at føre dets enkelte Yttringer tilbage i sig selv igjen, maa der nødvendigviis indtræde et Øieblik, i hvilket der udbreder sig et besynderligt Lys over Livet, uden at man derfor i fjerneste Maade behøver at have forstaaet alle mulige Enkeltheder (...). (SKS 1, 33)

Den sande »Livs-Anskuelse« tilvejebringes altså dels ved at indøve tilbageholdenhed i forhold til sin umiddelbare livsudfoldelse, ellers risikerer det afgørende »at futte ud«, dels ved at lade de spontane livsytringer blive ført tilbage i subjektet til videre refleksiv virksomhed. Takket være en sådan tilbageføring indtræder der nemlig »nødvendigviis« en forandring i subjektet, som lidt efter lidt ser sit liv i et nyt lys. Og den selvrefleksion, der fremkommer i subjektet, når spontanitet og ligefremme begæringer bremses, er ifølge Kierkegaard en afgørende betingelse for den kunstneriske virksomheds legitimitet. Enhver med litterære aspirationer påhviler det derfor at »tilkæmpe sig en dygtig Personlighed«, thi det er kun »denne saaledes døde og forklarede Personlighed, der bør og kan producere, ikke den manglekantede, jordiske, palpable« (SKS 1, 37).

Forestillingen om den døde personligheds virksomhed peger ind mod centrum i den »Livs-Anskuelse«, hvis nødvendighed recensionen forfægter, et centrum, hvori udvekslingen mellem æstetisk spontanitet og etisk selvforvaltning finder sted, mellem selvafhændelse og selvovertagelse, mellem private rørelser og deres almengjorte udtryk. Disse faktorer indgår i en kompliceret proces, der tager sigte på subjektets overgang fra en første til en anden umiddelbarhed: At dø er at *afdø*, at dø bort fra denne verden for at genopstå i åndens verden til en *anden* umiddelbarhed.

I dette perspektiv *kan* recensionens titel – der alle dage har drillet¹⁵ – læses som Kierkegaards indirekte tilkendegivelse af, at heller ikke *han* skal findes blandt de *afdøde*, at heller ikke *han* er fundet værdig til optagelse i de døde poeters klub. Han er tværtimod selv en endnu levende, der lige så lidt som Andersen ligger inde med den forønskede »Livs-Anskuelse«. Kierkegaards kritik af Andersens delvis selvbiografiske værk har for så vidt delvis selvbiografisk karakter. Titlen er ikke en trodsig triumferen, men antyder snarere en slags solidaritet, et ufuldkommenhedens fællesskab. Mod bogens slutning tilkendegiver Kierkegaard da også, at han som *læser* vurderer Andersen helt anderledes end han gør som *kritiker*. Med et vemodigt smil genkalder han sig sit første indtryk af bogen og opfyldes i den grad af en »Taknemlighedsfølelse« mod den forfatter, »hvem jeg skylder det Hele«, at han, Kierkegaard, ikke ønsker at betro sig til papiret. Han foretrækker at hviske Andersen det i øret ved lejlighed og anbefaler ham i samme forbindelse at holde, »hvad jeg med sympatetisk Blæk har skrevet, for det Lys, der ene gjør Skriften læselig og Meningen tydelig« (SKS 1, 57).

15 Man har kaldt den 'gådefuld', 'urimelig', 'mærkelig', 'skruet', 'søgt' og meget mere af samme synonyme skuffe, jf. Bonde Jensen, 56ff. Man har sat den i forbindelse med de to store dødsfald umiddelbart før bogens fremkomst – Poul Martin Møllers i marts og faderens i august – og forbundet den med Kierkegaards forestilling om at skulle dø, inden han fyldte 34. Endelig har man ment, at titlen afspejler Kierkegaards kritik af Andersens skvattede geniopfattelse og lod et geni komme til orde, som ikke var knækket, skønt tilværelsen havde behandlet ham langt hårdere, end det flæb af et postuleret geni, man finder hos Andersen. Besynderligt nok har man imidlertid som oftest overset, at titlen oprindeligt var knyttet til den aldrig fuldførte farce, »Striden mellem den gamle og den nye Sæbekielder«, som Kierkegaard en overgang påtænkte at kalde: »Af Een endnu Levendes Papirer mod hans Villie udgivet af S. Kierkegaard« (*Pap.* II B 3). Når han nogen tid senere genanvender den halvmorbide titel til bogen om Andersen, er genbruget ikke udtryk for almindelig idéforladthed, men motiveret dybt inde i bogens tema, der angår den skrivendes uddøthed eller rettere mangel på samme. Jf. hertil Bonde Jensen: 66ff.

»alter ego« versus »alter idem«

Hvorvidt Andersen nogensinde efterkom Kierkegaards metaforiske anbefaling, ved man ikke, men at Heiberg har holdt Kierkegaards manuskript op mod den forklarende lyskilde, »der ene gjør Skriften læselig og Meningen tydelig«, forekommer sandsynligt. Og dermed har han formentlig fået bekræftet sin formodning om, at skriften, det retoriske – »Stilen« – røber en livsanskuelse, der ikke umiddelbart lader sig forene med de normative kriterier, som recensionen afkræver Andersen. Som Kierkegaard i sin recension kunne frakende Andersen »Livs-Anskuelse« ved at slutte fra skriften i romanen til skribenten bag, således har Heiberg, tør man formode, ved at slutte fra recensionens »Stil« til recensenten bag kunnet konkludere, at heller ikke Kierkegaard var i besiddelse af den fornødne »Livs-Anskuelse« og for så vidt blot parodierte den eksistentielle forlegenhed, han selv befandt sig i. Recensionen er rigtignok ingen roman, men som tekst må den kunne indfri de æstetiske og formmæssige fordringer, den selv gør gældende.¹⁶ At recensionen ikke formår dette, afslører sig blandt andet i de performative modsigelser, som den gør sig skyldig i, når den anholder Andersen for ukontrollerede digressioner, tilfældige indfald og »hele den Underskov af forstyrrende Bemærkninger«, der skyder frem som de besynderligste »Hieroglypher« (SKS 1, 44) – hvilket alt sammen også kendetegner den tekst, Kierkegaard skriver om Andersens tekst. Tilsvarende anklages Andersen for altid at skulle »anstille Sammenligninger« (SKS 1, 42), hvad Kierkegaard selv gør, undertiden i en vild, metonymisk turbulens. (jf. Garff 1995: 22ff.)

Disse modsigelser er dog for intet at regne mod de vanskeligheder, man møder i skriftets forord, der uden at blinke hengiver sig til en 'dekonstruktion' af selve begrebet »Livs-Anskuelse«. I dette forord foretages nemlig en spidsfindig spaltning af forfattersubjektet, hvorved det bliver mere end tvivlsomt, hvem der er »den egentlige Forfatter af denne Afhandling« (SKS 1, 9). Til almindelig moro og ditto forvirring gøres læseren bekendt med, at der i det foreliggende tilfælde ikke er tale om, at »een Sjæl boede i to Legemer«, men om at »to Sjæle boede i eet Legeme«, hvilket har givet

16 At epokens realismebegreb ikke bare bestemmer de kunstneriske motiver hos avantgarden, men tillige får etableret sig som et afgørende kriterium i selve kritikken, er den bærende anskuelse i Claes Kastholm Hansens *Den kontrollerede virkelighed. Virkelighedsproblemet i den litterære kritik og den nye danske roman i perioden 1830-1840*, 1976.

anledning til betydelige »Bryderier« mellem forfatterens »alter ego« og »alter idem« (SKS 1, 9). Bryderierne skyldes blandt andet uenighed om, hvorvidt den skrevne tekst nu også skal trykkes, hvad den ene af de to sjæle har ønsket så lidenskabeligt, at den anden har måttet give efter, dog ikke uden en ængstelse for, at den egentlige forfatter »maaskee ikke i Tide har ladet Tanken christne, og at Nisser og Trolde saaledes have faaet Magt til at lægge en Skifting istedet« (SKS 1, 11).

Hvem de end måtte være, disse nisser og trolde, så har de, vil jeg påstå, haft held til at lægge en »Skifting« i skriftet, for så vidt som den »Livs-Anskuelse«, Kierkegaard efterlyser hos Andersen, bliver undermineret af recensionens eget formsprog. De såkaldte »intetstedshjemmehavende Snakkere« (SKS 1, 50), som Kierkegaard synes at kunne spore i Andersens roman, snakker således ikke blot *med* i Kierkegaards recension, de snakker tillige *over* sig, nemlig i hans retorik, der som recensionens *alter ego* får røbet, at skribenten befinder sig et andet sted, end han foregiver med sine etiske fordringer til Andersen (jf. Garff 1995: 25f.).

At der i Kierkegaards diskurs er kræfter på spil, som ikke lader sig forene med tidens litterære dekorum, har Heiberg formentlig kunnet fornemme, hvorfor han har set sig nødsaget til at takke nej til Kierkegaards recension, hvad han først mundtligt og dernæst skriftligt har meddelt det unge menneske. Det er mod disse kræfter, at Heiberg i det første af sine to breve opstiller det »Værn«, som Kierkegaard mere eller mindre energisk, men forgæves, har forsøgt at respektere.

Den omstændighed, at den første bog om Andersen og Kierkegaards første bog skulle gå hen og blive én og samme bog, er i dette perspektiv slet ikke så påfaldende endda. Tværtimod synes der nærmest at ligge noget, som kunne ligne en historiefilosofisk nødvendighed i dette sammenfald, eftersom Andersen og Kierkegaard begge tegner sig for en frembrydende modernitet.

Hvis man i *dette* perspektiv et øjeblik lader »Verdensaanden« være en »Digter«, så er Andersen og Kierkegaard begge figurer, der er løbet »bort fra en af en Digter komponeret, endnu ikke færdig Gruppe« (SKS 1, 31). Denne gruppe, der blandt andre tæller Heiberg, kendetegnes af en idealistisk enhedstænkning, der i løbet af forholdsvis få årtier går sin opløsning i møde – takket være avantgardister som Andersen og Kierkegaard. Det ufrivilligt ironiske i Kierkegaards kritik er unægteligt, at det netop er i kraft af det subjektive, som han ønsker begrænset hos Andersen, at han selv senere bliver den mest radikalt moderne af de to.

Litteratur

- Fenger, Henning: Kierkegaard-Myter og Kierkegaard-Kilder: 9 kildekritiske studier i de Kierkegaardske papirer, breve og aktstykker, Odense 1976.
- Garff, Joakim: »Den Søvnløse« Kierkegaard læst æstetisk/biografisk, København 1995.
- Garff, Joakim: *Dannelse, identitetsdannelse og dannelseskritik*, i: Joakim Garff (red.): *At komme til sig selv. 15 portrætter af danske dannelsestænkere*, København 2008.
- Hansen, Søren Gorm: *H.C. Andersen og Søren Kierkegaard i dannelseskulturen*, København 1976.
- Hansen, Kastholm Claes: *Den kontrollerede virkelighed. Virkelighedsproblemet i den litterære kritik og den nye danske roman i perioden 1830-1840*, København 1976.
- Heiberg, Johan Ludvig: *Prosaiske Skrifter*, bd. 2, København 1861.
- Heyerdahl Børsand, Grete: »Ikke 'Kun en Spillemand'? Idéhistorisk blik på H.C. Andersens Romaner«, i: *Idehistoriske smuler. Essays om litteratur og filosofi, kærlighed og undertrykkelse – om Hegel, Kierkegaard, H.C. Andersen, Freud, Hermann Hesse, Adorno*, Oslo 1979.
- Jensen Bonde, Jørgen: *Jeg er kun en digter. Om Søren Kierkegaard som skribent*, København 1996.
- Kühle, Sejer: *Søren Kierkegaards Barndom og Ungdom*, København 1950.
- de Mylius, Johan: *Myte og roman: H.C. Andersens romaner mellem romantik og realisme: en traditionshistorisk undersøgelse*, København 1981.
- de Mylius, Johan: *Af en endnu Levendes Papirer læst af Johan de Mylius*, i: Tonny Aagaard Olesen og Pia Søltøft (red.): *Den udødelige: Kierkegaard læst værk for værk*, København 2005.
- Sørensen, Villy: *Digtere og demoner*, København 1959.

- Søren Kierkegaards Skrifter*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn, Joakim Garff, Anne Mette Hansen, Johnny Kondrup, Tonny Aagaard Olesen m.fl., bd. 1-55, København 1997-2012.
- Kirmmse, Bruce H.: *Søren Kierkegaard truffet. Et liv set af hans samtidige*, København 1996.